

„Egy lengyel királyi tanácsos levele”
1710.

Történetírásunk egybehangzó megállapítása, hogy az 1710-ben kiadott *Egy lengyel királyi tanácsos levele egy birodalmi nemesúrhoz a magyarországi ügyekről* című röpirat a Rákóczi-szabadságharc publicisztikájának legérettebb alkotása. Mégis — bár számosan foglalkoztak vele —, sem megírásának és megjelenésének körülményei, sem szerzőjének személye nincsenek kellően tisztázva.

A röpirat. Az *Egy lengyel királyi tanácsos levele* vitairat, mely a császári propaganda magyar-ellenes állításait cáfolja. A nemzetközi jog érveivel és történelmi példákkal bizonyítja, hogy a magyarok nem lázadók, felkelésük jogos ellenállás és önvédelem. „Azok a dolgok, amiket önnek uram, előadni készülök — olvassuk a röpirat bevezetésében —, úgy látom, szöges ellentétben állnak azokkal az előítéletekkel, amikkel a magyarokat illetően tele van a világ. Azok, akik hatásuk alatt állnak, mindenütt kárhoztatják ennek a nemzetnek a magatartását, mert úgy látszik, a fejedelmi felség megsértése volna, ha jó véleményyt nyilvánítanának az uralkodójukkal fegyveresen szembenálló alattvalókról.”

Pedig vannak esetek, amikor az isteni és emberi törvények egyaránt megengedik a fejedelmeknek való ellenállást, sőt az ilyen ellenállás némelykor még dicséretre és jutalomra is méltó. Hugo Grotius is azt tanítja *A háború és béke jogáról* című munkájában, hogy a főhatalom, a szuverenitás nem mindig az uralkodóban testesül meg, hanem megoszlik a király és a rendek közt. „Ezért, ha a fejedelem a szuverenitás azon részét is gyakorolja, amely nem őt illeti, megengedett a fegyveres ellenállás.” A több országban uralkodó király elveszti hatalmát — idézi ugyancsak Grotiust —, „ha az egyik kedvéért a másiknak vesztén dolgozik.” De jogos az ellenállás akkor is, ha „a kormányzás gyepelőjének átadásakor” bizonyos esetekre azt törvényben engedélyezték.

Annak bizonyítására, hogy a főhatalom Magyarországon „kétoldali szerződéssel” volt osztva a király és a nép egészét képviselő nemesség közt, áttekinti a magyar történelmet, a kezdetektől fogva. Idézi István király *Intelmeit*, az *Aranybullát*, majd a *Hármaskönyv* és II. Ulászló törvényeinek a nemesi jogokat illető részeit, rámutatva, hogy a „zsarnok” királyokat, Pétert, Aba Sámuellet letaszították a trónról. „Virágozott is a legyőzhetetlen Magyarország” egészen addig, míg a Habsburgok csalárd módon meg nem kaparintották a magyar koronát. Azóta „könny és vérözön” árasztja el az országot, „az Ausztriai Ház uralma a könnyek, a pártviszályok, a hamis ígéretek és a jogok egyre újabb megsértésének szakadatlan megalázó sorozata volt.” Az ország jogait azonban az ő uralmuk alatt is mindig újabb meg újabb törvényekben biztosították, az uralkodók trónraléptükkor erre esküt tettek. De nem tartották meg őket, mert ezek a törvények „nem voltak a bécsi udvar szája íze szerint valók.”

G. A. Bontempi császárpárti történetíró *Historia della Ribellione d'Ungaria* című 1674-ben megjelent munkájából vett idézetekkel bizonyítja, hogy 1659-ben az Ausztriai Ház szándékosan magára hagyta a törökkel szemben Erdélyt, mely védelmezője volt a magyar törvényeknek; hogy a császári csapatok, ahelyett, hogy megvédték volna az országot, a magyar falvakat pusztították, s még azt is megakadályozták, hogy Zrínyi Miklós és más magyar főurak szembeszálljanak a törökkel; amikor pedig 1664-ben Szentgotthárdnál a császári sereg kényszerűen ütközetbe bocsátkozott és főleg a francia csapatok bátor támadása folytán megverte a nagyvezér hadát, olyan békét kötöttek, mintha ők szenvedtek volna vereséget: több fontos várat átengedtek az ellenségnek. Amikor az elkeseredett magyarok ezt meg a törvényszegéseket kifogásolták, 1671-ben az udvar összeesküvést hozva fel ürügyül, a legelőkelőbbeket elfogatta, Zrínyi Pétert, Nádasdy Ferencet és Frangepán Ferencet idegenben, törvénytelenül kivégeztette, az országot idegen csapatokkal megszállatta és kijelentve, hogy immár „szabados ura az országnak”, zsarnok módjára kormányzott. Az alkotmányt felfüggesztették, a protestánsokat üldözték, a törvényeket lábbal taposták. Amikor az ország népe Thököly vezetésével fegyvert fogott, a jogok egy részét visszaállították ugyan 1681-ben, de ez csak színlelés volt. Amikor 1683-ban a Bécs ostromára indult török sereget nemzetközi segítséggel visszavepik, ezt követően az országot és Budát a töröktől visszaveszik, megint a fegyver jogán uralkodnak. Hamis vádakkal sok magyart elfognak, egyeseket nagy váltságdíjért szabadon engednek ugyan, zömüket azonban halálra kínozzák vagy kivégzik. Az 1687-es országgyűlés azután kimondta a Habsburgok örökösödési jogát és eltörölte az ellenállási jogot. A végzést azonban erőszakkal és megfélemlítéssel csikarták ki, így nem érvényes. Nem érvényes azért sem, mert a bécsi udvar továbbra sem tartotta meg a törvényeket, ezzel a szerződés semmissé vált. Példa erre éppen Rákóczi Ferenc esete, akit törvénytelenül és ártatlanul börtönöztek be. Ezzel kapcsolatban a röpirat bemutatja Rákóczit, ismerteti egyéni életútját, szabadulását a bécsi-újhelyi börtönből, majd röviden szól a kuruc szabadságharc katonai eredményeiről.

A röpirat második része a bécsi udvarral folytatott 1704-es, 1705-ös és az 1706-os béketárgyalásokat ismerteti, egészen részletesen, bőven idézve a császári megbízott, Széchényi Pál érseknek az uralkodóval folytatott levelezéséből és a tárgyalási iratokból, miközben többször is hivatkozik az e tárgyban korábban kiadott kuruc röpiratokra is, főleg a Ráday Pál által Constantius Veracius álneven írt *Animadversiones apologicaera*. Idézetei azt bizonyítják, hogy míg a magyarok őszintén tárgyaltak és jogos sérelmeik orvoslása esetén készek voltak a békére, a bécsi udvar a traktát csak időhúzás céljából folytatta, nem akart megegyezni, csak hitegetett. Mindezt a magyarok csak későn vették észre. A nagyszombati tárgyalások megszakadása után a háború folytatódott, s „a felháborodott magyarok” az ónodi országgyűlésen kimondták a Habsburgok trónfosztását. Pontonként ismerteti a trónfosztó nyilatkozatot, mely az egész nemzet akaratát fejezi ki, ezért törvényes, „nem úgy, mint az 1708-as pozsonyi labanc országgyűlés magyar ellenes végzése, amelyeket néhány megfélemlített és hazaáruló hozott.”

Külön fejezet foglalkozik Erdéllyel. Ismerteti történetét, elmagyarazza az erdélyiek szabad fejedelmválasztási jogát, amelyet a bécsi udvar meg akart semmisíteni és a magyar rendekkel kötött szövetséget. Az utolsó sorokban visszakanyarodik Rákóczi személyéhez, aki „annyi jeles tulajdonságokkal

ékesített fejedelem” és „eleven képmása a híres Corvinnak.” Mindkettőjüket törvénytelenül hurcolták Bécsbe és szánták erőszakos halálra. „De Ferenc Corvinnál sokkal csodálatosabb módon, szinte minden emberi segítség nélkül kiemelkedett a végtelen sok vesztére esküdt szörnyeteg köréből, és a börtönből a trónra lépett, amelyet nem mint király, hanem mint a haza atyja foglalt el.”¹

Az eddigi irodalom megállapításai. A röpiratról elsőnek Thaly Kálmán adott hírt, 1862-ben. A vargyasi Daniel család levéltárában megtalálta és nyomtatásban közreadta magyar szövegét. Itt adott hírt Szalay László szóbeli közléséről is, miszerint a röpirat latin változatát ő már korábban ismerte. Thaly utalva arra, hogy az általa közölt irat „nyelve és irmodora tökéletesen megegyez azon egyéb magyar nyelvemlékek és iratokéival, melyek a kurucvilágból fennmaradtak”, bizonyosra vette, hogy a magyar szöveg az eredeti, ebből fordították latinra, a külföld felvilágosítása végett. A röpirat szerzőjének Szalay magát a fejedelmet tartotta, Thaly azonban belső okokból ezt nem látta valószínűnek, s úgy vélte, Rákóczi „valamely titkárja” írhatta.²

1889-ben Thaly újra visszatért a röpiratra, abból az alkalomból, hogy az isztambuli angol nagykövet, Sir William White megmutatta neki annak egy hely és év nélküli nyomtatott francia változatát, melynek címe: *Lettre d'un Ministre de Pologne à un Seigneur de l'Empire sur les affaires de la Hongrie*. Utánanézeve, a hazai könyvtárakban a francia nyelvű kiadás további három példányát találta meg, ez a három egymással teljesen megegyezett, azonban eltért a White tulajdonában levőtől. A szerzőségről való korábbi véleményét úgy módosította, hogy a röpirat eredetijét Ráday Pál vagy Vay Ádám készítette, a francia fordítás pedig „talán a diplomata Brenner Domokos szepesi prépost tollából való.”³

1903-ban Apponyi Sándor *Hungarica* gyűjteményében egy újabb, a Thaly által leírt kiadványoktól eltérő francia nyomtatott példányról számolt be, ugyanakkor hírt adott egy negyedik változatról is, melyet Cornides Dániel könyvtárjegyzékében fedezett fel, s mely a „Ratisbonae 1711”-es impresszumot viseli.⁴

¹ A röpirat modern magyar fordítása: *A Rákóczi-szabadságharc és Európa*. Szerkesztette és válogatta, a magyarázatokat és jegyzeteket írta KÖRÖCZI Béla. Bp. 1970. 296–370. l.

² „Egy lengyel királyi tanácsos levele, melyet egy római birodalombeli úrnak írt Magyarországnak dolgairól” *Történelmi Kalászkok. 1603–1711*. A vargyasi Daniel-család irattárában lévő legnagyobbbrészt eredeti kéziratok után kiadá DANIEL Gábor, szerkeszté THALY Kálmán. Pest 1862. 119–206. l. Thaly értékelése a bevezetésben, VIII–XI. l. (A kiadás gondatlan, Thaly a szavakat többhelyt félreolvasva, nem egyszer egész mondatok értelmetlenek).

³ THALY Kálmán: *Rákóczi-féle unicum a Bosphorus partjáról*. = Századok 1889. 767–771. l.

⁴ *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*. Gesammelt und beschrieben von Graf Alexander APPONYI. II. k. München 1903. 1506. sz. 352–353. l. – Tíz év múlva az Apponyi által leírt példányt Kont Ignác megtalálta a párizsi Bibliothèque Mazarine-ben, majd egy közelebből nem ismertetett kiadást a francia külügyminisztériumi levéltárban, s azt is jelezte, hogy a *Journal historique de Verdun 1711*. február-áprilisi számaiban foglalkoztak a röpirattal. (I. Kont, *Bibliographie française de la Hongrie*. Paris 1913. 38. és 235. l.) – A külügyminisztériumi példányról már 60 évvel korábban Joseph Fiedler is írt, de erre senki sem figyelt fel: *Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczy's und seiner Verbindungen mit dem Auslande*. Herausgg. von Joseph FIEDLER. II. k. Wien 1858. 615. l.

Ezt követően Márki Sándor foglalkozott Rákóczi életrajzában egészen röviden a röpirattal, mondván, hogy „1710-ben magyar, latin és francia kiadásban jelent meg.” Arról azonban, hogy a magyar és a latin kiadást látta-e, illetve, hogy megállapítását mire alapítja, nem szólt. A röpirat szerzőjének „legtöbb valószínűséggel” Vay Ádámot tartja.⁵ Vele szemben Ráday életrajzírója, Gorzó Gellért — Thaly nyomán — Ráday szerzősége mellett foglalt állást,⁶ csakúgy mint a kuruc publicisztikáról szólva Esze Tamás⁷ vagy a Ráday Pál iratai I. kötetét közreadó munkaközösség.⁸

A Ráday Pál iratai 1961-ben megjelenő II. kötete azonban már jelezte, hogy „a francia és latin változatban megjelent” röpiratot, az 1710-es évbeli kuruc diplomáciai jelentések adatai szerint Brenner Márton írta és nyomatta ki.⁹ Ezt követően Esze Tamás tanulmánya először összegezte mindazt, amit a röpirat magyar kéziratáról és francia kiadásairól a korábbi irodalom megállapított, kiegészítve a nyomtatott példányokat Nagy István septemvir múlt századi könyvtárából az Esze család birtokába került 1711-es, már Cornides által említett regensburgi kiadással. Ennél lényegesebb, hogy a röpirat megírására és kiadására eddig nem ismert levéltári adatokat hozott. Leközölte Ráday Pálnak Husztról 1709. október 21-én a magyarországi Status Evangelicus követéhez, az északi protestáns hatalmaknál időző Körtvélyesi Jánoshoz és ifj. Dobozi Istvánhoz szóló levelét, amelyben közli, hogy nyomtatásban való kiadásra küldi az *Epistola Celsi ad Veracium* kéziratát. Az említett kézirat egy töredékes másolata megtalálható a Ráday család levéltárában: szövege azonos az *Egy lengyel királyi tanácsos levele* magyar és francia változataival, „nyers fogalmazványa a végleges szövegnek.” A következőkben a diplomáciai jelentésekből idézve valószínűsíti, hogy az első francia kiadást Brenner Domokos nyomatta ki a kurlandi Mitáviában (Mitau, Jelgava), a másodikat pedig a hágai béketárgyalásokra küldött követ, Klement János Hollandiában. Ami a szerzőséget illeti, véleményét Esze Tamás így összegzi: a röpirat alapirata az az általunk nem ismert kézirat volt, amelyet Ráday küldött Körtvélyesinek és Dobozinak. Ezt a kéziratot valaki, minden valószínűség szerint Brenner, kiegészítette és átdolgozta, „a Lettre végleges szövegét ő formálta ki . . . Bizonyára ő változtatta meg a mű eredeti címét is.”¹⁰

1966-ban Köpeczi Béla *A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország* című, a két ország közti diplomáciai és politikai kapcsolatok egészet áttekintő művében, részletesebb indoklás nélkül, egyedül Brennert nevezi meg a röpirat szerzőjének. Közli a *Journal historique de Verdun* 1711. februári számának megjegyzését, hogy a negyedréteg alakú francia kiadást Németországban nyomtatták, s több fontos megállapítást tesz a mű forrásaira nézve. Így megállapítja, hogy szerzője felhasználta Jean de la Chapelle *Lettre d'un Suisse à un François sur*

⁵ MÁRKI Sándor: *II. Rákóczi Ferenc*. II. k. 1707–1708. Bp. 1909. 456–457. l. (Vay Ábrahámot mond, ez azonban nyilvánvalóan elírás, Ádám helyett.)

⁶ Gorzó Gellért: *Rádai Ráday Pál*. Bp. 1915. 65. l.

⁷ ESZE Tamás: *A Rákóczi-kor irodalma és publicisztikája*. = Irodalomtörténet 1954. 16. l.; majd részletesebben *A Rákóczi-kor publicisztikája* c. előadásában. Uo. 1954. 24. l.

⁸ *Ráday Pál iratai*. I. k. 1703–1706. Sajtó alá rendezte BENDA Kálmán, ESZE Tamás, MAKSAJ Ferenc és PAP László. Bp. 1955. 21. l.

⁹ *Ráday Pál iratai*. II. k. 1707–1708. Sajtó alá rendezte BENDA Kálmán és MAKSAJ Ferenc. Bp. 1961. 48. l.

¹⁰ ESZE Tamás: *Egy lengyel királyi tanácsos levele*. (Adalék a Rákóczi-szabadságharc publicisztikájához). = Magyar Könyvszemle 1961. 482–489.

les affaires présentes de la Hongrie című művét, mely jogi érvekkel is bizonyítja, hogy a magyarok nem lázadók.¹¹

Időben utolsónak Hopp Lajos foglalkozott a röpirattal a Rákóczi-kori lengyel–magyar kapcsolatokról szóló munkájában. Ezt írja: „A lengyel tanácsos levelét Brenner Domokos írta 1709-ben, valószínűleg Rákóczi és Ráday intenciói alapján, s ő maga jelentette meg, különböző külföldi nyomdák impresszumával, egy esetben Danckában is.”¹²

A jelenleg ismert változatok. Mindezek után tekintsük most már át az *Egy lengyel királyi tanácsos levele* különböző kéziratos és nyomtatott változatait, a korábbi megállapításokat kiegészítve saját kutatásaink eredményeivel.

Magyar szövegéből egykorú nyomtatott példány nincsen. A Thaly által kinyomtatott szöveg eredetijét nem volt módomban megkeresni, de ismerjük az ezzel szövszerint azonos öt másik másolatot.¹³ Háromnak az írása és a helyesírása a 18–19. század fordulójára utal, kettő a 19. század derekéra. Ez a magyar változat nem eredeti, nem is egykorú, — mint még Thaly vélte. Elképzelhetetlen, hogy a szabadságharc kortársa Rákóczi fejedelmi címét következetesen „vezér”-nek mondja, hogy a szenátust „igazgató tanács”-nak nevezze, s hogy ne ismerje a conföderátus vagy szövetségzett rendek kifejezést, és helyette „frígyes rendek”-ről beszéljen. Nem eredeti szöveg ez, hanem a franciából a 18. század végén készített fordítás.¹⁴

A latin változatból szintén csak kéziratos példány ismert. Az egyetlen teljes szöveg Brenner Domokos elkobzott írásai közt maradt ránk, egykorú tisztázat. Címe: *De causa Statuum et Ordinum regni Hungariae pro libertate confoederatorum Celsus ad Constantium*. Szövege lényegében azonos a magyar, illetve a francia variánsokkal. A történeti elbeszélő részek néhol vázlatosabbak, és egy lényeges különbség: az 1710. január 22-i vadkerti csatára való utalás hiányzik

¹¹ KÖPECZI Béla: *A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország*. 1966. 295., 298., 375. és 393. l.

¹² HOPP Lajos: *A lengyel–magyar hagyományok újjászületése*. Bp. 1972. (Modern filológiai füzetek 14.) 92–93. l.

¹³ 1.) Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Ms. Quart. Hung. 1066. (Vásárolták Torma Károlytól 1887-ben); 2.) OSZK Ms. Quart Hung. 2059. (A jegyzeteket nem közli. Címlapján az évszám: 1710. 1896-ban Philep Albert küldte ajándékba Marosszentkirályról Thaly Kálmánnak); 3.) Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (MTAK) Ms. 4873/5. (Kazinczy Gábor gyűjteményéből); 4.) MTAK Tört. 2° 98. sz. 5.) MTAK Tört. 2° 349. sz. A magyar szöveg az alább ismertetésre kerülő francia b.) kiadás alapján készült, de a függelék hiányzik belőle, bár a szöveg utal rá.)

¹⁴ Számos rosszul magyarított kifejezés árulkodik a fordításra is. Pl. „Pays Bas” (a kor magyar kifejezése szerint: Hollandia); „Alsó Németország” (Thaly 169. l.); „Barcsai, partisan de la Porte”: „A porta bazárja” (!?) (Uo. 192. l.); „sur l'article” (értsd: az articulusról): „articulus felett” (uo. 179. l. jegyz.); stb. Viszont telitalálat a röpirat címének fordítása (Lettre d'un ministre de Pologne: Egy lengyel királyi tanácsos levele), amely teljesen meggyökeresedett történelmi irodalmunkban. Hogy ki volt a fordító, nem tudjuk. De megkockáztathatjuk — éppen a Thaly által közölt szöveg alapján — hogy talán a franciás műveltségű legifjabb Daniel István (1751–1772), aki Marmontel Belizárját fordította magyarra. (*Belisarius, melyly . . . Marmontel Uram által . . . kiadattatott, az után pedig magyarra fordítatott . . .*, Kolozsvár 1776.) A két fordítás könnyed stílusa mintha rokonvonásokat mutatna. (Daniel Istvánra: SZINNYEI: *Magyar írók élete és munkái*. II. Bp. 1893. 595–596. h. és DANIEL Gábor: *A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza*. Bp. 1896. 287–289. l.)

belőle.¹⁵ Ezzel megegyezik a Ráday levéltár már említett, szintén egykorú töredékes másolata.¹⁶

A francia nyelvű variánsokból három kiadást ismerünk.

a) Címe: *Lettre d'un Ministre de Pologne à un Seigneur de l'Empire sur les affaires de la Hongrie*. Hely és év nélkül. Negyedréteg alakú, terjedelme 22 számozatlan levél. Címlapja más papírosra van nyomva, utólag ragasztották a kötethez. A szöveg a 2/a lapon kezdődik, felül a cím megismétlésével.¹⁷

b) Címe azonos az a)-val. Hely és év nélkül. Tizenkettedrét, a címlappal együtt 1–183 számozott lap. A szöveg a 183. lapon végződik, teljesen azonos az a)-val. A szöveg után három makkból és középen két félholdtól körülvevett köröcskéből álló nyomdai záródísz. A lap alján „Erra”, majd a köv. oldaltól két lapnyi Errata jegyzék.¹⁸

c) Két változata van: külön címlappal és anélkül. Tizenkettedrét. A címlap nélkülinél az 1. lapon felül a cím (azonos az a)-val, egy feltűnő sajtóhibával: „affaires” helyett „afiaires”), utána kezdődik a szöveg a 184. lapig, majd a függelék 1–32 számozott lap. A főszöveg a 183. lapig azonos az a)-val, utána azonban még egy bekezdés következik, mely a 184. lapon végződik, s egy magyar főpap halálát adja hírül (a szövegből kitetszően Széchényi Pál kalocsai érsekről van szó: meghalt 1710. május 22-én). A függelék, néhány apróbb idézet mellett, az elhalt főpapnak egy, a magyar sérelmek ügyében az udvarhoz írt keltezetlen beadványát közli. — A címlapos változatnál a különbség csak annyi, hogy a kötet elé más papírra nyomott, részben vörös betűs címlapot

¹⁵ Magyar Országos Levéltár (OL). Magyar Kancelláriai Levéltár. A 106; Hungarica Esterházyana No 38. (A gyűjtemény iratait 1785-ig a bécsi kabinet irattárban őrizték. Az iratok palliumán egykorú írással az alábbi olvasható: „Schriften von dem rebellischen hung. Abbé Brenner de anno 1707 und 1710, betreffend seine Verrichtungen zu Rom und Hungarn, welche ihm der Cardinal von Sachsen Eminenz [az akkori esztergomi érsek] durch einen dritten auf der Reise nach Pohlen abnehmen lassen.” Mivel a paksamétéban lévő időben utolsó írás 1710-ből való, az elkobzás nem történhetett Brenner Lengyelországba utazásakor, 1709 áprilisában. — Egyébként ezt a példányt ismerhette Szalay László és nem a köv. jegyzetben említett, mint Esze Tamás véli (I. m. 484. l.).

¹⁶ A Dunamelléki Református Egyházkerület Levéltára (DREL). Ráday család levéltára IV. d/2–1. No 13. Egykorú másolat, címe és szövege azonos az előző jegyzetben említett, de a teljes kéziratnak csak mintegy első egyötödét tartalmazza. — Itt említetn meg, hogy a röpiratnak még két latin változata ismert, mind a kettő címlapján jelzi, hogy franciából készült fordítás. Ezek: 1.) *Epistola cujusdam ministri Poloni de vicissitudinibus Hungariae cuidam imperii principii exaratae*. Anno 1710. *E gallica in latinum traducta* 1801. OSZK. Quart. Lat. 769. Fordítója nem ismert. (Csak a röpirat első fele, az 1689-es eseményekig); 2.) *Literae cujusdam ministri Polonici ad certum imperii dynastam de negotiis Hungaricis scriptae. Versae ex opusculo gallica lingua composito, cui titulus Lettre d'un ministre de Pologne* [...]. OSZK. Quart. Lat. 765. (A francia a.) kiadás teljes szövege. A kézírás a 18–19. század fordulójára utal. Fordítója nem ismert.)

¹⁷ A kiadás könyvészeti leírását ld. APPONYI: *Hungarica*, i. h. (I. 4. jegyz.) — Általam ismert példányai: 1.) OSZK. RMK. III. 4780/a (a volt APPONYI 1506. sz. példány); 2.) Czartoryski Könyvtár, Krakó 9076/II; 3.) Központi Könyvtár, Soleure (Svájc). Hv 3350; 4.) Központi Könyvtár, Zürich. 18472⁴¹. — Kont Ignác a párizsi Mazarin-Könyvtárban is említi egy példányát (ld. 4. jegyz.), ez azonban nem volt föltalálható.

¹⁸ Thaly részletes leírását (Sir William White, Nagy Britannia 1880-as évekbeli nagykövetének példánya alapján) 1. a 2. jegyz.-ben. — Általam ismert példányai: 1.) Czartoryski Könyvtár, Krakó, 9185/I; 2.) Jagelló Könyvtár, Krakó 19889. I.; 3.) Uo. 10471. I.; 4.) British Museum, London 1193. b. g (2).

ragasztottak: *Lettre d'un ministre de Pologne à un Seigneur de l'Empire sur les affaires présentes de la Hongrie*. A Ratisbone, chez Erasme Kinkius. 1711.¹⁹

Előkerült a francia szöveg egykorú fogalmazványa is: Hopp Lajos talált rá az Ossolinski könyvtár kézíratai közt Boroszlóban.²⁰ A kézirat (szövege azonos az *a*)-val) ismeretlen kéz írása: a latin szöveg francia változata. A margón és a sorok közt Brenner Domokos sajátkezű javításai. A javítások részben stiláris jellegűek, részben egyes dolgokat kiegészített, pontosított Brenner.²¹ A kézirat címe eredetileg: „Celsus à Constance.” Majd Brenner ezt áthúzta és a margón mellé írta: „Épître” — majd ezt is áthúzta: „Lettre d'un Ministre de Pologne à un Seigneur de l'Empire sur les affaires de la Hongrie.”

A röpirat megírására és kiadására vonatkozó adatok. A röpiratra vonatkozó legkorábbi utalást Ráday Pálnak — már Esze Tamás által is idézett — 1709. október 21-i Husztról írt levelében találjuk. A levél — melyet fogalmazványban ismerünk — a protestáns rendek Berlinben, a porosz udvarban tartózkodó megbízottjához szólt. Ráday tudatja a követekkel, hogy a Hollandiába utazó Klement János Mihállyal utasításokat, „instrumentumokat” küld számukra, „sőt assignáltam annexive [Klement] kezéhez két munkát, úgy mint Synopsim . . . és Epistolam Celsi ad Veracium, kit is hogy nyomtatásban is kiadassa, vagyon intimatiója; amellyekből elégséges információt vehet Kegyelmetek.”²²

A *Synopsis* kezdetű műről semmi közelebbit nem tudunk, a másik azonban — most már tudjuk — az „Egy lengyel királyi tanácsos levelé”-nek első latin változata volt.²³

¹⁹ Általam ismert példányai: Címlap nélkül: 1.) OSZK 219244. (Széchenyi Ferenc könyvtárából); 2.) ELTE Könyvtára. Budapest M. V. 95. (Dobai Székely Sámuel könyvtárából, „A Epperies en 1750”); 3.) Babeş-Bolyai Egyetem Könyvtára, Kolozsvár 39123 (Jakab György ajándéka az Erdélyi Múzeumnak 1860-ban); 4.) Külügyminisztériumi Levéltár, Párizs, Correspondance politique: Hongrie, t. 16. fol. 129 s köv. (Margóján tintával: 1711); 5.) Nemzeti Könyvtár, Varsó XVIII. 1327; 6.) A Lengyel Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének Könyvtára. Varsó. XVIII. 1. 7.; Czartoryski Könyvtár, Krakko 9186/I. — Címlappal: 7.) Esze család példánya (Nagy István septemvir múlt századi gyűjteményéből. ld. 10. jegyz.); 8.) MTAK 542.450/2; 9.) Ossolinski Könyvtár, Boroszló XVIII-201. II.; 10.) Akadémiai Könyvtár, Kórnik (Lengyelország) 113233; 11.) Szász Országos Könyvtár, Drezda H. Hung. 979; 12.) Osztrák Nemzeti Könyvtár, Bécs 63. J. 27.

²⁰ *Lettre d'un Ministre de Pologne à un Seigneur de l'Empire sur les affaires de la Hongrie et de la Transilvanie, en partie relativement à celles de Prince Ragoczky.* Ossolinski Könyvtár, Boroszló, 12898. L. Hopp Lajos: *Rákóczi-kori hungarica az Ossolineumban*. Magyar Könyvszemle 1976. 296–300. — Ezúton is köszönöm Hopp Lajosnak, hogy a kéziratra felhívta a figyelmemet és annak teljes fotókópiáját rendelkezésemre bocsájtotta.

²¹ Érdekesek az első két mondat változatai. A latin szövegben: *Quae ad te exoranda duxi, vir ornatissime, multum a praedjudicatis distant opinionibus. Nam qui his indulgent, nusquam Hungaros non sugillant.* — Az első francia változatban: „Les choses que je vous expose, Monsieur, sont fort opposées aux préjugés, dont on est aujourd'huy prévenu dans le monde sur les sujets Hongrois” — Brenner javítása után: „Les choses que je viens vous exposer, Monsieur, me paroissent fort opposées aux préjugés dont on a rempli le monde sur le sujet des Hongrois.” (Kézirat I. l.) — Egy példa a pontosításra: francia szöveg: „Les François arrêterent les armes ottomanes par le gain de la bataille de St. Gothard l'an 1664.” — Brenner betoldása: „Les troupes auxiliaires de plusieurs princes cretiens et surtout les François . . .” (Kézirat 19. l.) stb. A nyomtatott francia szöveg azonos a javított kézirat szövegével.

²² DREL Ráday cs. lt. IV. d/2—17. No. 32.

²³ Ráday nyilván ezt akarta írni: *Epistola Celsi ad Constantium, s a Veracius név elírás*. Bizonyára 1706-os röpiratának álneve: Veracius Constantius zavarta meg.

Klement 1709. október legvégén vagy november legelején indult Munkácsról, s különböző lengyel főurakkal való tanácskozás után, november 25-én este ért Varsóba, hogy néhány nap után folytassa útját Berlinen át Hágába. Varsóban átadta Rákóczi utasításait Brenner Domokosnak, a fejedelem követének. Ismerjük Brenner másnap Rákóczihoz írt jelentését, amelyben részletesen beszámol Klementtel folytatott tárgyalásáról. A jelentés utóiratában ezt olvassuk: „Igyekezni fogok végleges formába önteni Celsus levelét.”²⁴ Ez a megjegyzés azt sejteti, hogy Klement szóban vagy írásban a fejedelemnek azt a kívánságát tolmácsolta, hogy a röpirat szövegét egészítse ki, azt módosítsa, javítsa, alkalmazza a nyugati közvélemény felfogásához.

Ettől kezdve mintegy két hónapon át nem hallunk a röpiratról, 1710 februárjától kezdve viszont annál több szó esik róla, Brenner szinte minden jelentésében találunk rá valamilyen utalást. Február 20-án „megismétli” kérését Rákóczihoz: sürgősen juttassa el hozzá a császáriakkal való katonai akciók leírását; „részletes és pontos elbeszélést a vadkerti ütközetről, meg a többiről, így Ritschan, Schlick, Rabutin, Kreutz csatáiról, Balogh Ádám harcairól a rácokkal, Eszterházy gróf támadásairól és más eseményekről.” Kéri továbbá a nagyszombati béketárgyalásokkal foglalkozó császári röpiratot, a *Fenestra camera obscurae Rakocizianae* megküldését. „Mindezeknek felhasználása csak növelni fogja Felseged dicsőségét és bizonyítani fogja igazát.”²⁵ Rádaynak is ír ugyanebben az ügyben, pontokba foglalva kérdéseit,²⁶ majd néhány nap múlva megismétli mindezt Bercsényi főgenerálishoz szóló levelében.²⁷

1710. március 6-án Brenner már arról tudósítja Bercsényit, hogy amint a fejedelemnek korábban is jelentette, az észak-lengyelországi Kurland tartományban állomásozó Rhenne orosz generális, „aki más dolgokban is pártját fogta a magyarnak s jüvendőben is kész,” felajánlotta, hogy kinyomtatja a röpiratot.²⁸ Egy hónap múlva Brenner megismétli ugyanezt, hozzátéve, hogy a röpiratot „részben lefordítottam német nyelvre, részben mindjárt németül írtam.”²⁹

Április elején Brenner odahagyta Varsót és az Északi-tenger mellé, Danckába költözött, amint írta, azért, mert Ágost király közelében nem érezte magát teljes biztosságban, másrészt viszont talán azért, hogy közelebb legyen a nyomdához. Bercsényi főgenerálisnak legalábbis azt írta: egyik fő gondja, hogy a

²⁴ „Je tâcheroy de perfectionner l'Épître de Celse.” (OL Rákóczi-szabh. lt. I. 1. fasc. F. 165.)

²⁵ „Je supplie dont Votre Altesse Sérénissime très instamment et avec tous les ampressements que me donne la connoissance que cela est nécessaire, de vouloir bien me faire donner une narration ample et exacte du combat de Vatkert et des autres, comme celuy de Ritzan, Schlick, Rabutta, Kreitz, de Balog Adam avec les Rasciens, des attacs du Comte Eszterhazy et d'autres, et m'envoyer le libelle *Fenestra Obscura*. L'usage que je feryoy de tout cela, ne tardera qu'à relever sa gloire et portes les charges à Luy rendre justice.” (1710. február 20., Varsó: uo. fasc. H: 230.)

²⁶ 1710. február 20., Varsó: uo. fasc. H: 230.

²⁷ 1710. február 27., Varsó: uo. Fasc. H: 230.

²⁸ 1710. március 6., Varsó: uo. fasc. H: 230. — A Rákóczihoz ez ügyben írt jelentést nem ismerjük.

²⁹ „Dum expedire paro Nicolaum [Miklós postás, a levélvívó küldönc Bercsényi és Brenner közt], veniunt domini generalis Renne litterae [. . .] Res nostras imprimi curat, quas in Germanicam linguam partim transtuli, partim denuo eodem idiomate composui, caedat ad justitiae cognitionem et gentis gloriam.” (1710. április 6., Varsó: uo. fasc. H: 230.)

röpirat latin és francia változatát kinyomtassa.³⁰ „Kit régen köllött volna végbenvinni az impressiók iránt, tandem végtében viszem — jelentette május elején —, de úgy, hogy contentumjára lészen az országnak, reménlem.”³¹

Ide illeszkedik az az Esze Tamás által idézett, kelt nélküli irat is, melyben a fejedelem közli valamelyik diplomatájával, föltehetően Klementtel, hogy a röpiratok kinyomtatását Brenner már intézi a kurlandi Mitaviában, a költségeket is ő rendezi.³²

Július 30-i jelentésében Brenner már azt írja, hogy a könyvecske megjelent, küld is belőle egy példányt mutatóba. „Kinyomtatása, bekötése és Európában való elterjesztése nem kis munkát jelentett.” A költségek 400 valahány rajnai forintra rúgnak, ő pedig csak 280-at kapott rá. Egyébként „a könyvecske nagy visszhangot keltett. Nem hiányzanak az olyanok, akik védelmezik, de többen vannak azok, akik támadják, ezeket az osztrák-barátok tüzelik. Minél inkább hadakoznak azonban ellene, annál nagyobb érdeklődés ébred iránta, és nem tudják megakadályozni, hogy szerte Európában el ne terjedjen.”³³ Augusztus 9-én ugyanezt jelenti, hozzátéve „az itt megjelent könyvek miatt az osztrák-barátok nagy kiabálást csaptak Poroszországban.”³⁴

Még részletesebben írt az ügyről augusztus közepén Rákóczinak. „Amit Felsőged elrendelt, azt különböző nyelveken kinyomtatam. A közönség értékeli, az osztrákok pedig nagyon elégedetlenek vele. Több példányt küldtem belőlük Hollandiába, Angliába és Itáliába, bizonyos mennyiséget itt osztottam szét és különösen a [lengyel királyi] udvarban, amely még mindig Marienburgban [a nyugat-lengyelországi Malborg] tartózkodik. Kosel grófné [II. Ágost lengyel király metresze] és több más lengyel főúr köszönetüket fejezték ki, és mindedig senki sem akadt, aki azt merte volna állítani, hogy valótlan írtam. Tiepolt úr [a II. Ágost melletti császári követ] nagyon mérges miatta; tudomásomra jutott, hogy szokása szerint erőszakot akar alkalmazni: írt a császárnak, hogy adjon parancsot elraboltatásomra. Megfelelő módon tiltakoztam ellene az udvarnál és [Dancka] városánál, mondván, hogy ha bántva érzi magát felfogásomban, válaszoljon tollal. Ha erőszakot merne alkalmazni, élni fogok a természeti jog és a becsület törvényei által megengedett eszközökkel, hogy arcátlan viselkedését a lehető legkisebb bajjal megghiúsítsam. Kérem Felsőgedet, fenyegetse meg a hadifoglyokon alkalmazandó megtorlással az ok-

³⁰ „Altera hic mihi cura erit, ut kinyomtassam akit a fölséges fejedelem parancsolt, et quidem latino ac gallico idiomate.” (1710. április 26., Dancka: uo. fasc. H: 230.)

³¹ Bercsényinek, 1710. május 5., Dancka: uo. fasc. H: 230. — Itt emlitem meg, hogy a levelek tanúsága szerint Brenner az átdolgozott kéziratot a nyomtatás előtt sem Rákóczinak, sem másnak nem mutatta be.

³² ESZE Tamás: I. m. 485. l. (Az irat közelebbi lelőhelyét nem adja meg). — Mitavia, németül Mitau, a lettországi Jelgava, Riga közelében, egykor a kurlandi hercegek székhelye.

³³ „Mitto libelli typis editi exemplar unum, alia dominus Clement transmissi; tertii etiam amplioris exemplaria sequuntur. Horum omnium editio, compactio et per Europam sparsio non mo lico labore stetit. Constitit florenos Rhenenses 400 et ultra, ego vero pro postariis et coeteris expensis accepi solummodo 280 florenos, quo cum praetio singularis diebus hic vivatur satis sentio; de lauta vita et prodigalitate sane nemo me arguet. [...] Libelli isti ingentes excitant rumores. Patroni non desunt, sed plures inimici, quos Austriaci excitant; quo plus suppressere conantur, eo magis curiositatem provocant, nec impediunt ne per Europam passim excurrat.” (Bercsényinek, 1710. július 30., Dancka: uo. fasc. H: 230.)

³⁴ „Ob libros his editos in Prussia magna Austriacorum vociferatio. Sed contemno, semper paratus ad obviandum si priores incoeperint.” (Bercsényinek, 1710. augusztus 9., DANCKA: Uo. fasc. H: 230.)

talán bécsi udvart, mely csak akkor emlékszik a megegyezésekre, a szerződésekre és az eskükre, ha fél.”³⁵

Augusztus 29-én újra kitért a röpiratra a fejedelemhez írt levelében: „Remélem, Felsőged méltóztatott már látni a könyvek egynémelyikét, melyeket latinul, franciául és németül nyomattam ki. Küldtem belőlük Sergeant úrnak [Brenner varsói megbízottja], hogy juttassa el Magyarországra. Már egész Európában elterjesztettük őket.”³⁶

Néhány nap múlva Bercsényinek írta, hogy a könyvek „második kiadásából” csatolt egy-egy példányt leveléhez.³⁷

Hosszabb hallgatás után, november közepén hozta újra szóba az ügyet Rákóczinak, jelezve, hogy a könyv körüli vihar még nem ült el (ami egyébként csak fokozza a kíváncsiságot olyanokban is, akik különben nem érdeklődnének iránta). Ismételten kéri a fejedelmet, ha gazfickók vagy bérgyilkosok révén valami baja történnék, torolja meg a hadifoglyokon.³⁸ Ilyesmire azonban nem került sor. Tiepolt írásban tiltakozott II. Ágostnál Brenner működése ellen, arra hivatkozva, hogy a két udvar megegyezett, hogy egymás lázadó alattvalóit nem fogadják be, — de ennek sem volt foganatja.³⁹

A röpirat ügyében az utolsó adatunk 1711. január 19-ről való. A Königsbergben tartózkodó Brenner közli az Utrechtben tárgyaló Klementtel a szabadságharcra vonatkozó legfrissebb híreket. Az utóiratban pedig ezt olvassuk: „Ha Kegyelmed lehetőséget talál arra, hogy a francia könyvecskét, melynek egy mindenben javított példányát Körtvélyesi uramnak elküldöttem, újra kiadhassa Hollandiában, ezzel kedves dolgot cselekszik a felséges fejedelemnek.

³⁵ „J’ay fait imprimer en différentes langues ce que Votre Altesse Sérénissime a ordonné. Le public le goute et les Autrichiens en sont très mal satisfaits. J’en ay envoyé plusieurs exemplaires en Hollande, Angleterre et Italie, une quantité a été distribué icy et surtout à la cour qui est encore à Mariembourg. Madame la Comte de Kosel aussy bien que plusieurs seigneurs de Pologne m’en ont remercié, et je n’ay encore trouvé personne qui aye osé dire et souttenir que j’imposois. Le sieur Tiepold en est fort en colère et il m’est revenu qu’il parloit à son ordinaire de violence, ayant écrit à l’Empereur pour obtenir un ordre positive pour me faire enlever. J’ay fait ladessus les protestations convenables à la cour et dans la ville, disant qu’il devoit répondre, s’il trouvoit son parti attaqué, par la plume; et s’il auseroit d’user de violence, je me servirois des vois permises par le droit naturel et par les loix de l’honneur pour en réprimer l’insolence de moins mal qu’il me sera possible. Je supplie Votre Altesse Sérénissime de menacer de repraisailler à prendre sur les prisonniers, cette cour de Vienne déraisonnable, qui ne souvient jamais des cartels, traités et serment que lorsqu’elle craint.” (1710. augusztus 15., Dancka: uo. fasc. H: 230.) — Ugyanaznap röviden, latinul Bercsényinek is írt Brenner: „Librum a me Gallice et Latine editum per Europam vulgavi. Indignatur Tiepolt et non de responsione sed de vi inferenda loquitur. Tempus docebit. Paro resistenciam, quam possum optimam casu quo id praesumat.” (Uo.)

³⁶ „J’espère que Votre Altesse Sérénissime aura déjà eu la bonté de voir quelques uns des livres que je viens de faire imprimer en latin, en françois et en allemand. J’en ay adressé à Monsieur Sergeant, pour les envoyer en Hongrie. Ils courent déjà toute l’Europe . . .” (1710. augusztus 29., Dancka: Uo. fasc. H: 230.)

³⁷ „Cum nondum mihi constet libellos meos pervenisse, hisce pro modum duplicatae unum ex posteriore editione accludo.” (1710. szeptember 12., Dancka: uo. fasc. H: 230.)

³⁸ „Et cum idem [a császári követ] multis communicationibus et urgenti strepitu omnia impleat, praesertim contra editos a me libros debachando (quo curiositatem multorum alioquin de legendo non cogitantium excitat), iterato Seranissimam Vestram demisse oro, ut repressaliorum comminaria desumptione, aut si aliquid per nebulones et sicarios mihi contigerit, eadem in captivis revera desum, curare dignetur.” (1710. november 14., Dancka: uo. fasc. H: 230.)

³⁹ Tiepolt kelt nélküli beadványának másolata és Brenner erre adott válasza uo. asc. H: 230.

Ha erőre kapunk, sokat segíthetnek az érvek. Ha gyöngének bizonyulunk, javaink és életünk elvész, de ügyünk igaz voltának bebizonyításával, legalább becsületünket megmentjük.”⁴⁰

A javított szövegre való utalás elsősorban a szöveghez függesztett utolsó bekezdésre vonatkozhat, melyben „egy nagyon kiváló magyar főpap”, a nevén nem említett Széchényi György érsek 1710. május 22-én bekövetkezett halálát adja tudtul, továbbá a függelékre, amelyben az érseknek, az udvarhoz küldött, már említett latin beadványát közli.

A röpirat szerzője. Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy az *Egy lengyel királyi tanácsos levele* első változatát valószínűleg Ráday Pál írta, 1709. október vége előtt, latinul. Ezt a kéziratot 1709–1710 fordulóján Varsóban átdolgozta Brenner Domokos. Mivel Ráday kéziratának szövegét nem ismerjük, kérdés, vajon mit változtatott Brenner.

Első pillanatra feltűnik, hogy az *Egy lengyel királyi tanácsos levele* műfajában és érvelésében is különbözik a kurucok korábbi röpirataitól. Az európai közvéleményhez szóló, szinte kizárólag Ráday által írt tájékoztatások kiáltvány, manifestum alakban készültek. Ez a műfaj az 1700-as években már elavulóban volt, helyét a fiktív levél foglalta el, mely lehetőséget adott az okok és ellenokok közvetlenebb kifejtésére, nemcsak kinyilatkoztatott, hanem érvelt is. A nyugat-európai irodalom immár évtizedek óta kedvelt levélformája első ízben jelenik meg a külföldhöz szóló magyar publicisztikában. Latin stílusa korántsem olyan ünnepélyes, mint a kiáltványoké, deklarációké volt, érvelése viszont annál hatásosabb, mert egy magát elfogulatlannak valló külföldi szája adja a szót, aki egy kicsit kívülről nézi a dolgokat. Stílusa, szerkezete nem is hasonlít Ráday publicisztikai megnyilatkozásaihoz.

Még nagyobb az eltérés, ha a *Levél* érvelését nézzük. A manifesztumok a magyar nemesi kiváltságokra hivatkoztak, az isteni törvényt emlegették és a szentírást idézték. A lengyel királyi tanácsos az uralkodó és a nemzet közötti szerződésről beszél, a természeti jogra hivatkozik és a nemzetközi jog megalapozóját, Hugo Grotiust idézi, megszólaltatva a kor neves Grotius-magyarázoit, G. Horn holland történészt, G. A. de Thou francia hugenotta jogászt, D. Chytraus (Kochhaffe) német teológust és A. Meyer flamand historikust. A sérelmek persze, a lényegét tekintve, ugyanazok, mint a korábbi röpiratokban (azzal a különbséggel, hogy a protestánsok problémáiról nem hallunk), de a hazai, nem egyszer elmaradott és provinciális légkörből átléptünk az európai politika és jogtudomány modern érveinek világába. A magyar történet eseményeinek elmondásánál sem Bonfinire, vagy más hazai szerzőre hivatkozik a levélíró, hanem olasz és francia munkákat idéz, eleve elhárítva ezzel az elfogultság vádját. A továbbiakban feltűnik, hogy a *Levél* szerzője milyen kitűnően tájékozott az udvarral folytatott béketárgyalások részleteiben. Nemcsak a kuruc álláspontot ismeri, hanem a császárit is, sőt azokat a bizalmas levélváltásokat is, melyek Széchényi Pál érsek és a császár közt történtek. Nem egyből szószerint idéz, s még azt is tudja, hogy az érseknek melyik volt az a beadványa, amelyre nem kapott választ. Azt mondtuk, hogy a magyar történelmet az elfogulatlan külső szemlélő szemével nézi; a béketárgyalásokról viszont a bizalmas dolgokban minden oldalról jól informált bennfentes tájékoztat.

⁴⁰ *Actenstücke zur Geschichte Rákóczy's*: I. m. II. 141. I. Idézi latinul ESZE Tamás is: I. m. 485. I.

Mindez pedig Ráday szerzősége ellen szól. A kancelláriai direktor korábbi röpiratai a hagyományos magyar nemesi szemlélet jegyében szóltak, s nem tudunk róla, hogy szerzőjük felfogása később megváltozott volna. Elképzelhetetlen, hogy Ráday, a buzgó kálvinista, aki minden kiáltványában bő teret szentelt a protestáns vallási sérelmeknek, itt kihagyta volna őket. Azt is tudjuk, hogy sem a francia, sem az olasz nyelvben nem volt járatos, és ha Grotius latin kiadását forgatta is, aligha ismerte a francia nyelven megjelent magyarázatok, vagy az olasz nyelvű történeti műveket. Egyébként sem volt szokása publicisztikai munkáiban forrásaira hivatkozni, soha röpirataihoz jegyzeteket nem csatolt. A béketárgyalások császári résztvevőinek bizalmas levélváltásait sem ismerhette. Az a tisztelet pedig, amivel a *Levél* a császári békeküldöttség vezetőjéről, Széchényi érsekről szól, (aki hű a császárhoz, de elismeri a felkelők igazát és így maga is gyanússá válik Bécs szemében), teljesen idegen volt Rádaytól.

Mindebből az következik, hogy a Ráday által írt eredeti szövegből vajmi kevés maradhatott, talán csak a magyar törvényeket ismertető rész és a béketárgyalások kuruc érvelését kifejtő, korábbi röpiratokra támaszkodó bekezdések. A *Levél* egésze, okfejtésének lényege Brenner munkája. A tartalmi érveket még megerősítik a stiláris és műfaji bizonyítékok. Brenner korábbi és későbbi műveinek nyelve, jegyzetelési módja megegyezik a *Levél*-ével, sőt az idézett szerzők egy része is azonos.⁴¹

Brenner tájékozottsága a hazai jogban és történelemben korántsem volt olyan alapos, mint Rádayé, nyelvismerete, nemzetközi látóköre azonban nagyobb volt, s benne élt kora modern európai áramlataiban. A röpirat megírásakor a mintegy 45 éves apát mögött változatos élet állt. Pozsony megyei szegény kismemesi családból származott, s fiatal korában katonának állt. Valamelyik császári huszárezred tizedese volt, amikor átállt a franciákhoz, ahol Verceil alezredes századában szolgált. Hamarosan odahagyta azonban a katonaságot és Nantesban a papi rendbe lépett. Hazatérve Magyarországra, megmaradt a papi pályán, ezekről az évekről azonban közelebbit nem tudunk. 1704-ben azonban már mint hantai prépost, Széchényi György érsek titkáraként vett részt a gyöngyösi béketárgyalásokon. 1705. áprilisában átállt a kurucokhoz. Ahogy Bercsényi írta: „hűségét historizáló pennájával akarja bizonyítani,” vagyis az a szándéka, hogy megírja a béketárgyalások történetét.

1706-ban Rákóczi kinevezte szepesi préposttá. Kinevezését a káptalan sérelmezte, ekkor Brenner kis latin munkában bizonyította, hogy a fejedelemnek joga van egyházi méltóságokat adományoznia. 1707-ben Rákóczi diplomáciai megbízatással a pápához küldte, egy évet töltött Rómában. Hazatérve külön megbízatással Párizsba ment, majd 1709-ben került sor lengyelországi küldetésére, melynek fő célja II. Ágost lengyel király és Sieniawski Ádám belzi palatinus kibékítése volt.

Brenner nyugtalan, ambiciózus, de tehetséges ember volt. Mozgékony, eleven szelleme a legbonyolultabb helyzetben is azonnal meglátta a lényegét, s megtalálta a meggyőzéshez legalkalmasabb érvet. Diplomáciai jelentései mutatják,

⁴¹ *Peculiares principum Hungariae in ecclesia Dei praerogativae*. Lőcse 1707. (RMK II. 2286. sz.; többször idézi Grotiust, I. 43. l.; Rákóczi-ról adott jellemzése szinte szószertint azonos a *Levél*-ben olvashatóval) és *Déduction des droits de la principauté de Transsylvanie*. H. és év nélk. (Hollandia, 1713. Vö. Köpeczi, I. m. 299–300. l.)

hogy felismerte az európai nagy diplomácia titkos rugóit, s a kuruc szabadságharc nemzetközi helyzetét jobban érzékelte, mint diplomatatársai.⁴²

Összegezés. Vizsgálódásaink eredményeit az alábbiakban foglalhatjuk össze: Az *Egy lengyel királyi tanácsos levele* első változatát minden bizonnyal Ráday Pál írta 1709 őszén, latinul, *Epistola Celsi ad Constantium* címen. Ennek szövege nem maradt ránk. Ezt az alapszöveget teljesen átdolgozta 1709–1710 fordulóján Brenner Domokos Varsóban. 1710 elején elkészítette a röpirat német változatát, majd — föltehetően — valamelyik Rákóczi szolgálatában álló francia bevonásával — a franciát. Szándékosan mondunk változatot és nem fordítást; a francia szövegen ugyanis lemérhetjük az eltéréseket: többhelyt bővítette, másutt átfogalmazta a latint, s még ahol azonos maradt, ott is franciásította. A francia változatban egyébként már az 1710. január 22-i vadkerti csatáról is megemlékezett, amelynek híre valamikor márciusban jutott el hozzá.

A röpirat kiadását ugyancsak Brenner intézte 1710 nyarán. Erre — a német szöveg esetében bizonyosan, a többiében föltehetően — a letterszági Jelgavában (Mitau) került sor. Elsőnek a német változat készült el, aztán a latin és a francia, augusztus végére már mind a három megjelent. Sajnos a latin és a német nyelvű variáns mindaddig nem került elő.⁴³ Összel — legalábbis a francia szövegből — már az újabb, második kiadás is megjelent, változatlan szöveggel, szintén valamelyik észak-lengyelországi nyomdában, de hogy melyikben, nem tudjuk.

1711 januárjában a megtoldott és függelékkel kiegészített francia változatot Brenner megküldte Utrechtbe Klement Jánosnak, aki azt kinyomtatta, *A Ratisbonne, chez Erasme Kinkius, 1711* impresszummal. Azt, hogy a regensburgi nyomdai jelzés fiktív, már kimutatták,⁴⁴ minden bizonnyal Hollandiában készült.

Az *Egy lengyel királyi tanácsos levele* politikai célját nem érte el. Bár többször kiadták, példányai sokfelé eljutottak, a maga idejében feltűnést is keltett, nem tudta a protestáns hatalmak képviselőit Magyarország igaza mellé állítani az utrechti béketárgyalásokon. A nemzetközi politika alakításában tehát nem volt jelentősége. Történelmi értéke mindenekelőtt abban van, hogy elsőnek ad hírt a korai felvilágosodás természetjogi érveinek Magyarországon való meg-

⁴² Brenner életrajzát és diplomáciai tevékenységének értékelését l. *Ráday Pál iratai*, im. II. k. 46–48. l. és BENDA Kálmán; *Rákóczi és a Vatikán. Brenner apát küldetése XI. Kelemen pápához. 1707–1708.* = Történelmi Szemle 1959., főleg 11. s köv. l. Lengyelországi útjának céljára ld. Maron jelentését, Skola, 1709. május 7.: Külügyminisztériumi Levéltár, Párizs. Correspondance politique: Suède, t. 120, fol. 41. — Végül idézzük Klement Mihály Brennerhez írt levelét, annak igazolására, hogy tudott volt, hogy a Széchényi Pál levelezést ő hozta magával. Brenner és Klement a szabadságharc után összeveszett, s kölcsönösen mindennek elmondták egymást. Klement ebben a Hágából 1714. április 26-án írt levelében állhatatlannak, köpönyegforgatónak nevezi Brennert, aki ha érdeke úgy hozta mindig elárulta urát. Így faképnél hagyta a császárt, „et vous ne doutâtes [!] point de trahir et son secret et d'emporter ses papiers pour vous, joindre à votre Prince [Rákóczi], qui vous récompensa d'une prélatrice imaginaire.” (Uo. Correspondance politique: Hongrie t. 17, fol. 141.)

⁴³ Föltehetően a latin és a német röpirat címe más volt, ezért nem talált rájuk eddig senki. Magam is hiába kerestem az elképzelhető variáns kezdőszavak alatt. (Epistola, Littera, — Schreiben, Brief. Ein polnischer Minister, — Celsus, stb.)

⁴⁴ ESZE Tamás: I. m. 486. l.

jelenéséről.⁴⁵ Jelzi, hogy a régi és az új politikai eszmék közötti harc a kuruc táborban is jelen volt. Paul Hazard szavával élve: „a hagyományos európai tudat válsága” elérte Magyarországot is.⁴⁶ Hogy ezeknek az új eszméknek a fel-tűnésében mennyi része volt Rákóczinak, aki átdolgoztatta Ráday hagyomá-nyos felfogásban írt könyvét, hogy Brenner felfogásának kialakulásában milyen szerepet játszott a Nyugat-Európával és éppen a francia műveltséggel szoros kapcsolatot tartó varsói lengyel politikai és kulturális környezet, ezt további kutatásoknak kell tisztázniok. Ugyanakkor a röpirat egyik legszebb történelmi emléke a sok évszázados lengyel – magyar barátságnak: 1710-ben a független-ségéért küzdő Magyarország igazát egy lengyel tárja Európa elé.

KÁLMÁN BENDA

“Lettre d’un Ministre de Pologne à un Seigneur de l’Empire sur les affaires de la Hongrie”

Le pamphlet, paru sous ce titre-là, en 1710, puis en 1711, en français, en latin et en allemand, a été écrit sous forme de lettre, forme à la mode à cette époque, et son but était de justifier devant l’opinion publique européenne la guerre d’indépendance hongroise commencée contre les Habsbourg en 1703. En même temps il a souligné le fait que les négociations des insurgés avec Vienne ont échoué par suite de la rigidité de la cour qui s’est refusée de toutes concessions. Dans son argumentation, le pamphlet s’appuie avant tout sur le raisonnement du droit naturel des Lumières précoces et il cite les ouvrages d’Hugo Grotius.

Après avoir analysé le fil d’idées du pamphlet, l’étude énumère les exemplaires manus-crits et imprimés du pamphlet qui sont connus aujourd’hui, puis, à la base des données d’archives, elle éclaireit les circonstances de la rédaction et de la publication du pamphlet, de même que le personnage de son auteur. D’après l’auteur, la première version du pam-phlet a été écrite, en automne de 1709, par Paul Ráday, directeur de la chancellerie du prince François II Rákóczi, en latin. Son manuscrit qui n’a pas subsisté jusqu’aujourd’hui a été remanié complètement par l’abbé Dominique Brenner, diplomate de Rákóczi qui résidait à cette époque à la cour polonaise, à Varsovie. Les phases de la préparation du pamphlet peuvent être poursuivies dans les rapports diplomatiques de Brenner que l’étude cite en détail. C’est de ceux-là que nous savons que, en été de 1710, Brenner a fait imprimer les variantes de langue latine, française et allemande à Jelgava (Mittau) en Lettonie. Nous n’en connaissons que la variante française de laquelle subsistent deux éditions aussi de Jelgava et le texte du manuscrit qui est aussi resté intact, avec les corrections de Brenner. En 1711, le texte français a été publié de nouveau par les ministres de Rákóczi accrédités en Hollande, avec une date d’impression fictive de Ratisbonne.

Le pamphlet n’a pas eu d’influence sur la politique internationale. Du point de vue historique, il est pourtant important, parce que nous y pouvons faire la connaissance de la conception de droit public des Hongrois insurgés, et parce que c’est ici qu’apparais-sent, pour la première fois en Hongrie, les arguments de droit naturel des Lumières.

⁴⁵ Jegtörténetírásunk a legutóbbi időkig úgy vélte, hogy Hugo Grotius eszméi a magyar jakobinusoknál, az 1790-es években jelentek meg először Magyarországon. L. Hugo GROTIUS: *A háború és a béke jogáról*. Kiadta és a bevezető tanulmányt írta Szabó Imre. I. Bp. 1960. Bevezetés. (Vö. Esze Tamás, i. m. 489. l.)

⁴⁶ Paul HAZARD: *La crise de la conscience européenne*. I–II. Paris 1936.